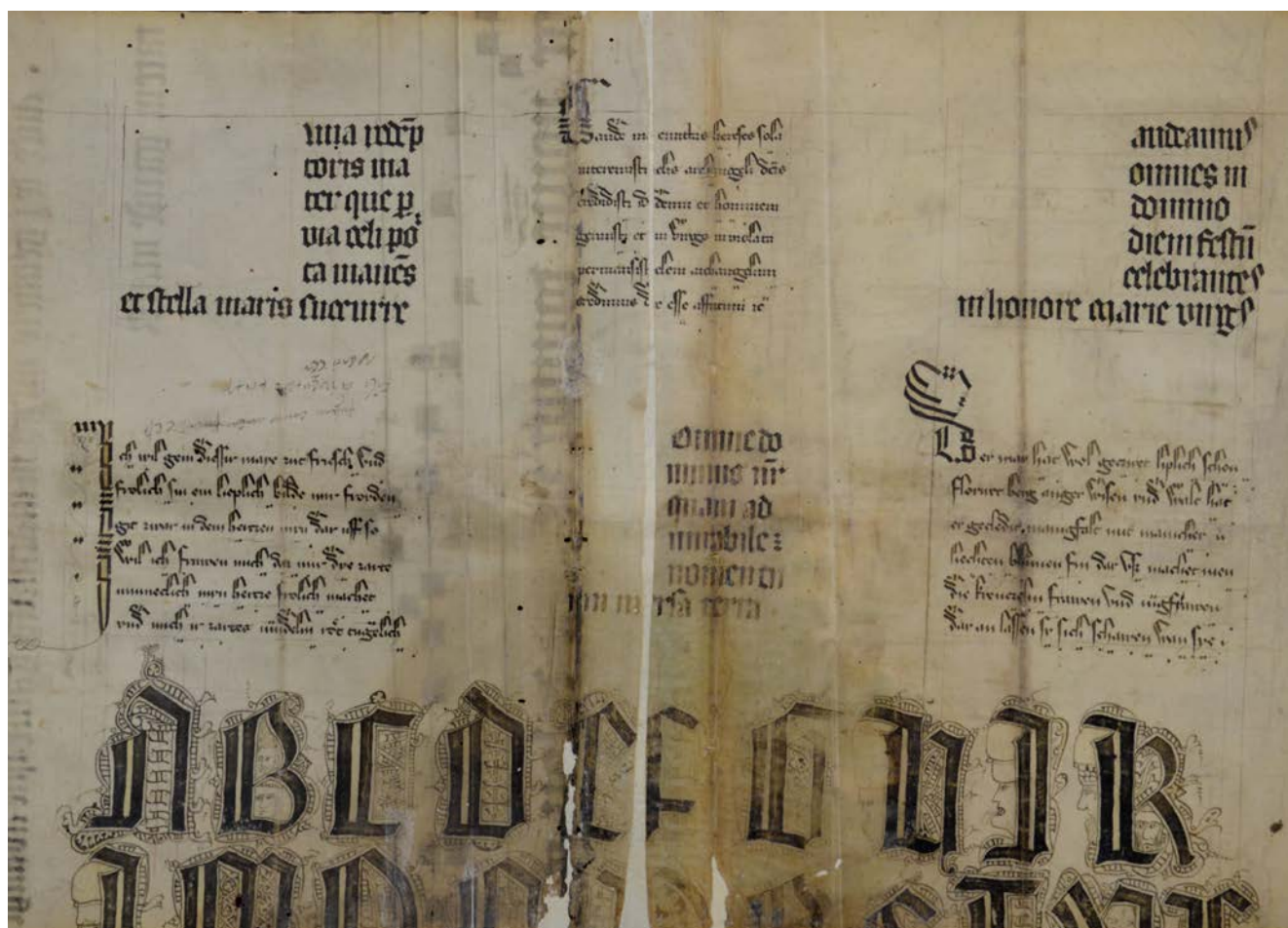

Reklám a középkorból?

Egy 15. századi besztercei kódexlap bemutatása

A középkori könyvmásoló-műhelyeket úgy képzeljük el, hogy a szerzetesek gyertyafénynél, némán görnyednek a kolostorok falai között. A valóság azonban ennél árnyaltabb, a kódexkészítés piaca ugyanis idővel sokkal inkább egy mai vállalkozáshoz kezdett hasonlítani, ahol a mesterek versengtek a fizetőképes megrendelőkért. A Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Könyvtára egyik ősnymtatványának (INC12) kötéséből előkerült pergamentöredék révén a középkori „marketingbe” nyerhetünk bepillantást. A kódexlap digitális másolata elérhető a könyvtár honlapján. <https://pkk.piarista.hu/galeria/inc12>

Az írásmintalapok: a középkori könyvpiac hirdetőablái

A 13–15. századra a könyvmásolás – az egyetemek térhódításának, a növekvő írástudásnak és az egyre olcsóbbá váló könyvelőállításnak köszönhetően – fokozatosan világi, piacorientált iparággá vált. Az egyetemek és a katedrálisok közelében sorra nyíltak a világi másolóműhelyek, a kódexek lapjain pedig itt-ott már megjelentek a korabeli „reklámok” is: „et qui voudra avoir autel livre, si viengne à lui, il en aidera bien à conseillier, et de toz autres, et si meint [demeure] à Paris devant Nostre Dame” („Ha Ön is szeretne egy ilyen gyönyörű példányt, jöjjön el hozzám a Notre Dame katedrálissal szemben, az utca túloldalán.”)

A középkori marketing egy másik, egészen sajátos formáját az angol szakirodalomban hirdetési lapnak (*advertisement sheet*), a németben pedig írásmintalapnak (*Schreibmeisterblatt*) nevezett emlékek jelentik. A másolómesterek ezeken a hatalmas méretű pergamenlapokon változatos témájú szövegekkel mutatták be az általuk kínált betűtípusokat és iniciálékat, majd afféle hirdetőablaként a műhelyük falára függesztették őket. Ezt a funkciót igazolja, hogy a lapok hátoldala rendszerint üres, a sarkaikon pedig gyakran tűnyomok látszanak. A legkorábbi ismert példány a 14. század elejéről maradt fenn, s az egyik leghíresebb Herman Strepel münsteri mester 1450 körül készült hirdetése, melyen mintegy tizenkét írástípus szerepel, arannyal kiemelt megnevezésekkel, hogy a vásárló pontos szakszóval rendelhesse meg a kívánt kivitelt. Napjainkra rendkívül kevés írásmintalap maradt fenn: egész Európában mindössze egy tucatnyit tartanak számon. Magyarországon könyvtárunk példányán kívül csupán egyetlen hazai darab ismert: egy kassai domonkosoktól származó kódexlap, amelyet ma a vasvári Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény őriz.

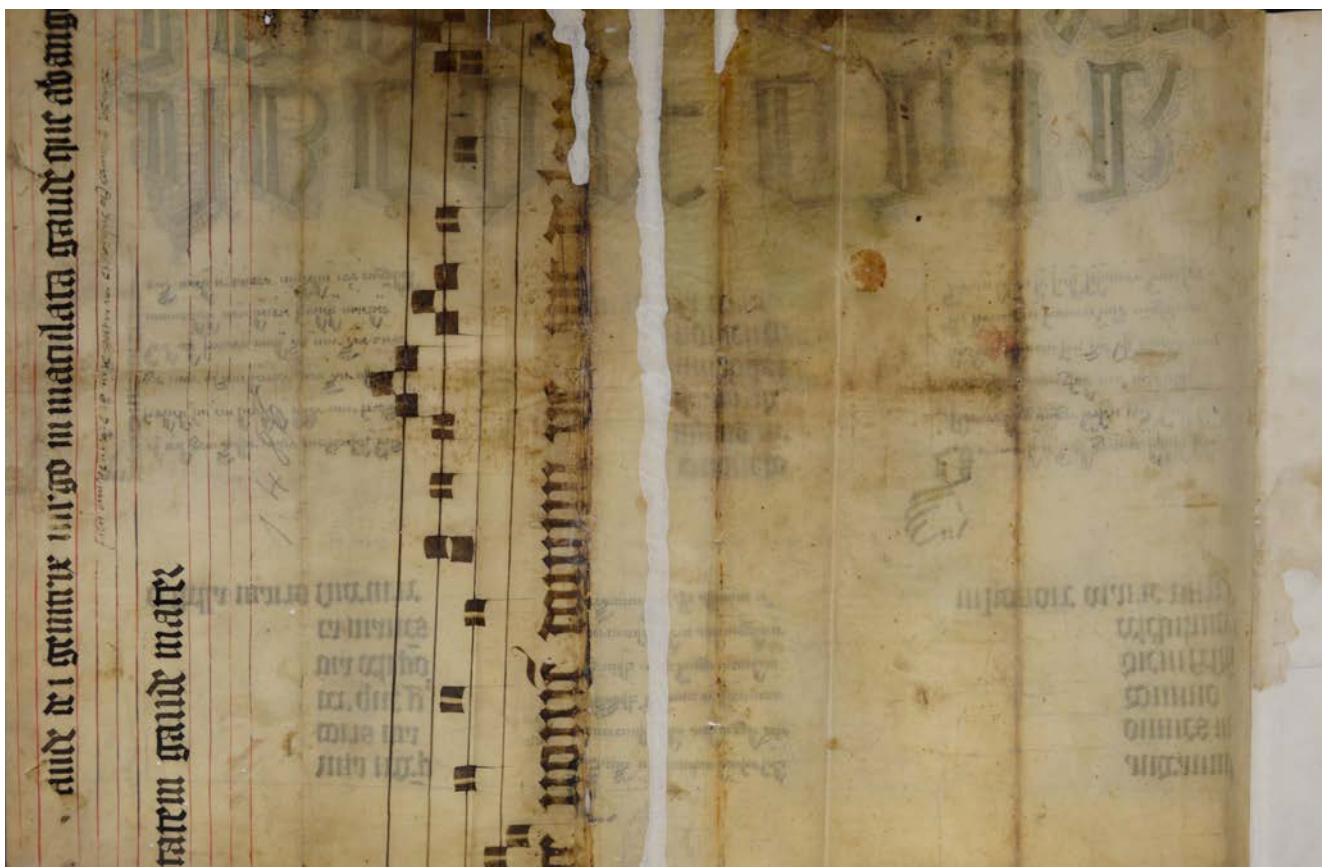

A beszercei kötet kalandos története

A könyvtárunkban őrzött kódexlap egy 1486-ban nyomtatott kolligátum kötéséből, került elő: a kötet Aquinói Szent Tamás *Summa theologiae* harmadik kötetét (Velece, Bernardinus Stagninus, 1486. április 10.) és Boethius *De consolacione philosophiae* című munkáját (Nürnberg, Anton Koberger, 1486. június 23.) tartalmazza. A kötet története önmagában is regényes: possessorbejegyzése szerint 1777-ben Mária Terézia adományozta a beszercei piaristáknak („Bibliothecae Bisstriciensi donavit Sua Ma[jes]tas 1777.”), korábban azonban a beszercei domonkos kolostor tulajdona volt, amelyet 1556-ban számoltak fel. A domonkosok könyvei ezután hosszú időn át a városi tanács őrizetében maradtak, innen kerültek aztán az uralkodó utasítására a piaristákhoz. A restaurálás során emelték ki a kötésből a két pergamentöredéket, amelyek együtt adják ki a mai, kb. 305x440 mm-es hirdetési lapot. A pergamen maga is izgalmas újrahasznosítás bizonyítéka: hátoldalán egy antifóna („Gaude Dei genitrix virgo immaculata”) kotta található.

Mit hirdetett a mester?

A lap három hasábba rendezve hat írásmintát mutat be: négy latint és két németet, alul egy nagyméretű, díszes iniciáléből álló ábécével. Az „Alma redemptoris mater, que pervia celi porta...” a középkor egyik leghíresebb Mária-antifónája, amely Máriát „az ég átjárható kapujaként” és „tenger csillagaként” szólítja meg. A „Gaudeamus omnes in domino, diem festum celebrantes in honore Mariae virginis...” Mária fogantatásának ünnepére szóló introitus, bevonulóének. A harmadik minta zsoldárindíját: „Domine, Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra” (Zsolt 8,10 – „Uram, mi Urunk, mily csodálatos a te neved az egész földön”). A negyedik a „Gaude Maria virgo, cunctas hereses sola interemisti...” kezdetű szöveg, amely szerint Mária egymaga győzte le az eretnekséget.

A két német minta világi tartalmú: Vízkelety András szerint egy ismeretlen Minnelied – középkori német szerelmi ének – soraival. Az első így indul: „Ich wil gein diessir maye ziit friesch vnd / frolich sin Ich will in dieser Maienzeit frisch und fröhlich sein...” („E májusi időben friss és vidám akarok lenni...”) – a tavasz ébredését a szerelmes szív örömeivel azonosítja, a Minnelied-hagyományban megszokott módon. A második: „Der may hat wol gecziret liplich schon...” („A május szépen, kedvesen felékesítette, virágba borította a hegyet...”) – a virágba boruló tájat állítja párhuzamba a szerelmi vágyakozással: a vers megszólalója egy lány csókjára áhítozik. A mester tehát tudatosan váltogatta a regisztert: egyházi és világi megrendelőknél egyaránt kínált mintát.

A Mária-témájú szövegek felbukkanása nem véletlen: a középkorban szoros szimbolikus kapcsolat élt Mária és a könyv között. Ahogy Lauf Judit rámutatott, a középkorban magát Máriát is „könyvnek” nevezték, melynek betűi az ő erényei, tartalma Krisztus, amelyet a Szentlélek írt bele. A kép a pergamenkészítésre is kiterjedt: a Mária-könyv az „első ember” bűntől szennyezett bőréből készült, amelyet az erények tisztítottak meg az isteni üzenet befogadására. Nem meglepő hát, hogy az írásmintalapok hagyományában is kedvelt szövegnek számítottak a Mária-énekek.

Három írástípus egy lapon

A hat minta háromféle írástípussal készült. A két liturgikus ének és a zsoltárrészlet az igényes gótikus könyvírással, azaz textualis formátával íródott: ennél a betűk magassága és szélessége nagyjából megegyezik, így száraikkal együtt egy képzeletbeli négyzetbe rendeződnek. Itt a mester a kezdőbetűknek is hagyott helyet, de végül nem festette ki azokat. A lap másik három szövege a gyakorlati íráshasználatra szánt cursiva típussal készült, a két német Minnelied-részlet annak legigényesebb, kalligrafikus változatával, a cursiva formátával, amelynek betűi gondosan kiformáltak, elegánsak, szárai lendületesen elkanyarítva, díszesen megnyújtva íródtak, míg a „Gaude Maria virgo” kezdetű ének mintaszövege ehhez sokban hasonlít, de az u, m, n és i betűk szárai jellegzetesen megtörnek (cursiva fracturarum). A kurzív szövegek iniciáléin halványsárga festés nyoma látszik. A lappal egybekötött 1486-os ősnymtatvány díszítési stílusa alapján a hirdetőlap nagy valószínűséggel 1475 és 1500 között készült.

